

LÜGAT-İ Nİ'METULLÂH

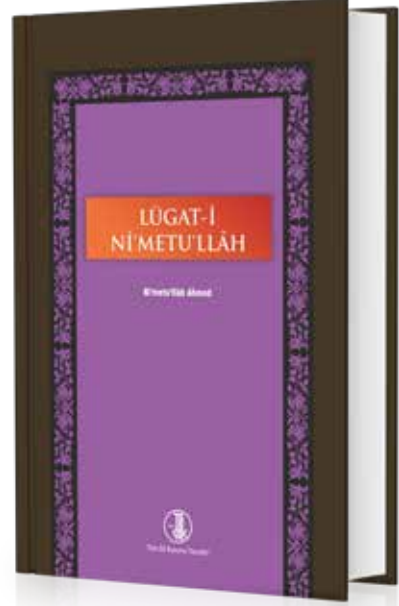
H. Emre Pekyürek

“Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü Projesi” kapsamında taranarak Adnan İnce’ tarafından hazırlanan eser, 16. asra dek Anadolu sahasında kaleme alınmış Farsça-Türkçe yazılmış sözlüklerin en kapsamlısıdır.

Asıl adı Halîl Sûfî olan ve Sofya’da doğan Ni’metu’llâh b. Ahmed b. Mübârek er-Rûmî tarafından hazırlanan bu çalışma, yazarın dönemine değin yayımlanan pek çok kaynaktan yararlanılarak oluşturulmuştur. Ni’metu’llâh Ahmed, eserin mukaddimesinde yararlandığı kaynakları şu şekilde zikreder: *Uknûm-ı Acem, Lügat-i Halîmî, Vesiletü’l-mekâsîd ilâ Ahseni’l-merâsîd, Lügat-i Karahisârî, Sihâh-ı Acem-i Dirîne-i Muhtasar, Hinduşâh-ı Nahcuvânî, Sihâh-ı Acem-i Cedîd-i Kebîr ve Nisârü’l-mülk.*

Ni’metu’llâh, eserini yazma sebebini ise “Sonra ansızın bu biçare, âciz kulun yani Rumelili Ni’metullâh Ahmed bin Kadı Mübarek’in gönlünden, belki bir kişinin işine yarar diye Farsça sözlüklerden kelimeler derleyip bu biçareden yadigâr kalacak bir kitap düzenlemek geçti.”¹ ifadeleriyle dile getirir.

Afyon, Amasya, İstanbul, Ankara, Bursa, Çorum, Isparta, İzmir, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa ve Nevşehir olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında eserin pek çok nüshası bulunmaktadır. Eserin hazırlayanı; sözlük metnini kurarken Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi 470 numaralı nüsha, DTCF Kütüphanesi İ. Saib II 1909 numaralı nüsha, DTCF Kütüphanesi Müteferrik I 500 numaralı nüsha, TDK Kütüphanesi Yz.A 190 numaralı nüsha ve TDK Kütüphanesi Yz.A 451 numaralı nüshalardan istifa-

de etmiş ve tertip bakımından da TDK Kütüphanesi fotokopi 94 numaralı nüsha esas almıştır.

Eser, müellif nüshasındaki kayda göre 947 Zilhicce ayının başlarında Salı günü (5 Nisan 1541) öğle vakti tamamlanmıştır. *Ni'metullâh*'ta 16.665 madde başı vardır ve *Lügat-i Halîmî*'de bulunan 5700'e yakın kelimenin %95'inden fazlası onda da mevcuttur.² Farsça bir “Mukaddime” ile başlayan *Lügat-i Ni'metullâh* üç bölüme ayrılmış; ilk bölümünde mastarlar, ikinci bölümünde dil bilgisi kuralları ve üçüncü bölümünde de isimlerle diğer kelime grupları yer almıştır.

Adnan İnce, mukaddime bölümünü çeviri yazıya aktararak dipnotta da Türkçe çevirisini vermiştir. Ayrıca birinci ve üçüncü bölümü birleştirerek Arap alfabesini esas alan sıralamayla kelimeleri madde başı dizerek sözlüğü oluşturmuş ve ikinci bölümde yer alan dil bilgisi ku-

* Prof. Dr.

1 Ni'metu'llâh Ahmed, *Lügat-i Ni'metu'llâh*, Hazırlayan: Adnan İnce, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 24.

2 Ni'metu'llâh Ahmed, *age.*, s. 10.

rallarını ise mukaddime bölümünden sonraya yerleştirmiştir. Ayrıca kitabın sonuna tıpkıbasım bölümünü eklemiştir. *Lügat-i Ni'metullâh*'ın tertibi ile İnce tarafından hazırlanan sözlüğün tertibi farklılık göstermektedir. Bu durum, eserin hazırlayanı tarafından "Sözlük metninin düzenine ilişkin açıklamalar" başlığı altında 23 madde hâlinde sıralanmıştır.

Madde başları orijinal imlasıyla ve yanında çeviri yazısıyla birlikte koyu olarak dizilerek verilen sözlüğün metni hazırlanırken yazma ve matbu sözlüklere bakılarak hem madde başlarının hem tanımların imlasında yanlışlık olan kelimeler düzeltilmiştir. Alfabetik sıralama yanlışları düzeltilmiş, mükerrer madde başları da düzeltilerek tek bir madde altında toplanmıştır. Yazımı aynı, okunuşu farklı madde başları Romen rakamı konularak sıralanmış; Arap harfli imlası ve okunuşu aynı olup aynı madde hâlinde sunulan kelimeler aynı madde altında toplanarak anlam farklılıkları 1, 2 şeklinde numaralandırılarak verilmiştir.

Eserin orijinalinde imla ve hareke farklılığı olan madde başı kelimelerin kimisi ayrı ayrı kimisi tek madde başı olarak yer almasına rağmen sözlükte bu türdeki bütün kelimeler ayrı madde başı hâline getirilmiştir. Aynı şekilde eserin orijinalinde imlası aynı olduğu hâlde hareke farkıyla anlamı değişen ve tek maddede gösterilen kelimeler ayrı madde başı hâline getirilmiştir.

Eserin orijinalinde olmayıp yeniden alfabetik sıralanmasından kaynaklanan bazı durumlar hazırlayan tarafından düzeltilerek sözlük kullanımı daha rahat hâle getirilmiştir. Bunları ise şu şekilde sıralayabiliriz: Geçişli fiillerin hemen ardından gelen geçişsiz fiiller müellif tarafından "müteaddî" terimiyle karşılanmış, sıralamada yeri

değişeceği için hazırlayan tarafından müteaddî teriminin yerine geçişli fiilin tanımında hangi fiilin geçişlisi olduğu *bk.* kısaltması ile birlikte yay ayrıç içerisinde verilmiştir. Sözlükte birbirini takip edip aynı anlama gelen kelimeler için "mislühû"⁴ ifadesi kullanılmış, aynı şekilde sıralama ile ilgili değişiklik sebebiyle hazırlayan tarafından bu türdeki kelimeler *bk.* kısaltması ile ilk madde başına gönderme yapılarak düzenlenmiştir. Aynı anlama gelen kelimeler müellif tarafından ardı ardına ve bağlacıyla sıralanmasına rağmen hazırlayan tarafından bu kelimeler ayrı madde başı yapılarak *bk.* kısaltması ile ilk madde başına gönderme yapılmıştır.

Nüshalarda karşılaşılan müstensihlerin sözlük kelimelerini farklı tanımlamaları ve okuma farklılıkları, aralarına eğik çizgi (/) alınarak Türkçenin söz varlığına katkıda bulunmak maksadıyla muhafaza edilmiştir. Tanımlamalarda çeviri yazı işaretleri kullanılmış ve kelimelerin nüshalardaki imlasına sadık kalınmıştır. Ni'metu'llâh Ahmed, sözlükte bazı maddeler için örnek / tanım / şahit beyitlere yer vermiş ve bu örnekler Arap alfabesiyle dizilmiştir.

Müellif ya da müstensihler tarafından yapılan hatalar büyük bir titizlikle *Lügat-i Ni'metullâh*'ın hazırlayanı Prof. Dr. Adnan İnce tarafından giderilip düzeltilmeye çalışılmıştır.

Ni'metu'llâh Ahmed, eserini mukaddime bölümünde şu ifadelerle takdim eder: "Seçkin kişilerden dileğim odur ki mübarek nazarları bu değersiz esere ilişirse onu mazur görüp her kusurunu af eteğiyle örtünler ve onu düzeltmeye gayret etsinler. Ve onun adını kendi adıma izafeten *Lügat-i Ni'metu'llâh* koydum. Başarı Tanrı'dandır ve tevekkül de onadır."⁵

3 Geçişli fiil.

4 Onun benzeri / eşi / tıpkısı.

5 Ni'metu'llâh Ahmed, *age.*, s. 25.